ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 378+005(100)

Mamatova Saodat Maxmudovna,
Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti assistent o‘qituvchisi

OLIY TA’LIMDA TALABALARNI BOSHQARUV FAOLIYATIGA TAYYORLASH BO‘YICHA MILLIY VA XORIJIY TAJRIBANING QIYOSIY TAHLILI

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashning nazariy va amaliy asoslari, milliy hamda xorijiy tajribaning o‘ziga xos jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida bo‘lajak mutaxassislarda yetakchilik, strategik fikrlash, samarali muloqot, jamoani boshqarish, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish va mas’uliyatni his etish kabi kompetensiyalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan yondashuvlar xalqaro tajribadagi loyiha asosida o‘qitish, vaziyatli tahlil, mentorlik, jamoaviy faoliyat va raqamli texnologiyalardan foydalanish amaliyotlari bilan qiyoslanadi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, boshqaruv faoliyati, talabalar, milliy tajriba, xorijiy tajriba, qiyosiy tahlil, boshqaruv kompetensiyasi, yetakchilik, kasbiy tayyorgarlik, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta’lim, strategik fikrlash.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОТЕЧЕСТВЕННОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье представлен сравнительный анализ теоретических и практических основ подготовки студентов к управленческой деятельности в системе высшего образования с учётом особенностей отечественного и зарубежного опыта. В современных условиях особое значение приобретает развитие у будущих специалистов лидерских качеств, стратегического мышления, коммуникативных навыков, способности управлять командой, принимать обоснованные решения в проблемных ситуациях и нести ответственность за результаты деятельности. Существующие подходы к подготовке студентов в системе высшего образования Узбекистана сопоставляются с отдельными практиками международного опыта, включая проектное обучение, анализ ситуаций, наставничество, командную работу и использование цифровых технологий.

Ключевые слова: высшее образование, управленческая деятельность, студенты, отечественный опыт, зарубежный опыт, сравнительный анализ, управленческие компетенции, лидерство, профессиональная подготовка, компетентностный подход, инновационное образование, стратегическое мышление.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCES IN PREPARING STUDENTS FOR MANAGEMENT ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION

Abstract. This article presents a comparative analysis of the theoretical and practical foundations of preparing students for management activities in higher education, considering the specific characteristics of national and international experiences. In contemporary education, developing leadership, strategic thinking, effective communication, team management, decision-making in complex situations, and a sense of responsibility is essential for future professionals. The study compares approaches used in Uzbekistan's higher education system with selected international practices, including project-based learning, case analysis, mentoring, teamwork, and digital technologies.

Keywords: higher education, management activities, students, national experience, international experience, comparative analysis, management competencies, leadership, professional training, competency-based approach, innovative education, strategic thinking.

KIRISH

Globallashuv, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar oliy ta’lim tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarining vazifasi nafaqat chuqur kasbiy bilimlarga ega mutaxassislarni tayyorlash, balki mustaqil fikrlaydigan, tashabbus ko‘rsatadigan, jamoa bilan samarali ishlaydigan va boshqaruv qarorlarini asosli qabul qila oladigan kadrlarni shakllantirishdan ham iborat. Shu sababli talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash zamonaviy oliy ta’limning muhim pedagogik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Boshqaruv faoliyati maqsadlarni belgilash, vazifalarni rejalashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, jamoa a’zolari faoliyatini muvofiqlashtirish, muammolarni hal qilish va erishilgan natijalarni baholash kabi o‘zaro bog‘liq jarayonlarni qamrab oladi. P. F. Druker boshqaruvning tashkilot maqsadlariga erishish va natijadorlikni ta’minlashdagi ahamiyatini ta’kidlagan. H. Mintzberg esa boshqaruv faoliyatini shaxslararo munosabatlar, axborot bilan ishlash va qaror qabul qilish bilan bog‘liq rollar orqali izohlagan. Ushbu yondashuvlar boshqaruvga tayyorlash jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy tajriba va shaxsiy kompetensiyalarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda oliy ta’lim sifatini oshirish, ta’lim mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar talabalar kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlar yaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Mazkur sharoitda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda milliy ta’lim tajribasini xalqaro miqyosda qo‘llanilayotgan samarali yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xorijiy ta’lim amaliyotida loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, jamoaviy topshiriqlar, mentorlik va amaliy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan metodlardan foydalaniladi. Bunday yondashuvlar talabalarni ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, ularda mustaqil qaror qabul qilish, tashabbuskorlik va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Milliy va xorijiy tajribani qiyosiy o‘rganish boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishning umumiy va o‘ziga xos jihatlarini aniqlash, ilg‘or pedagogik usullarni mahalliy sharoitga moslashtirish hamda ta’lim jarayonini takomillashtirish imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi — oliy ta’limda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash bo‘yicha milliy va xorijiy tajribani qiyosiy tahlil qilish, boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’sir etuvchi pedagogik omillarni aniqlash hamda ta’lim jarayonini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari klassik va zamonaviy menejment nazariyalarida keng yoritilgan. A. Fayol boshqaruvning rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish kabi asosiy funksiyalarini tizimlashtirgan. Uning qarashlari boshqaruv faoliyatini izchil va maqsadga yo‘naltirilgan jarayon sifatida tushunishga yordam beradi.

P. F. Druker boshqaruvda maqsadlarni aniq belgilash, natijadorlikni baholash va inson salohiyatidan samarali foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratgan. Uning yondashuvlari talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda mas’uliyat, mustaqillik va natijaga yo‘naltirilgan fikrlashni rivojlantirish muhimligini ko‘rsatadi.

H. Mintzberg boshqaruv faoliyatining amaliy xususiyatlarini tahlil qilib, rahbarning turli vaziyatlarda bajaradigan shaxslararo, axborot va qaror qabul qilishga oid rollarini ajratib ko‘rsatgan. Ushbu qarashlar bo‘lajak mutaxassislarni real boshqaruv vaziyatlariga tayyorlash va ularda moslashuvchan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

D. Kolbning tajribaviy ta’lim nazariyasida bilim olish tajriba, kuzatish, tahlil qilish va o‘zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llash jarayonlari bilan bog‘lanadi. Mazkur yondashuv talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar, loyihalar va refleksiv tahlilning ahamiyatini asoslaydi.

P. Northouse yetakchilikni shaxs va guruh o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi. Uning ishlari yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muloqot, jamoaviy hamkorlik, maqsadlarni tushuntirish va umumiy natijaga erishish kabi omillarning ahamiyatini ochib beradi.

OECD tomonidan ishlab chiqilgan ta’limning kelajagiga oid konseptual yondashuvlarda mustaqil fikrlash, hamkorlik, ijodkorlik va murakkab muammolarni hal

qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga e’tibor qaratiladi. UNESCOning Education 2030 dasturida esa sifatli, inklyuziv va uzluksiz ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish muhim vazifalar sifatida belgilangan.

Tahlil qilingan manbalar boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda nazariy bilim, amaliy faoliyat, ijtimoiy hamkorlik va refleksiyaning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston oliy ta’limi sharoitida milliy qadriyatlar va xalqaro pedagogik tajribani uyg‘unlashtirishning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati mavjud.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-qiyosiy yondashuv asosida tashkil etildi. Unda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish va nazariy modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali boshqaruv faoliyatining mazmuni, yetakchilik xususiyatlari va boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik asoslari o‘rganildi. Qiyosiy tahlil jarayonida milliy va xorijiy ta’lim tajribasi quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha ko‘rib chiqildi: ta’lim mazmuni, amaliy tayyorgarlik, jamoaviy faoliyat, mustaqil qaror qabul qilish, mentorlik va kompetensiyalarni baholash.

Tizimlashtirish metodi yordamida boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar umumlashtirildi. Nazariy modellashtirish asosida esa talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilandi.

Mazkur tadqiqot nazariy-metodik xususiyatga ega. Shu sababli unda maxsus tajriba-sinov ishlari, so‘rovnomalar yoki statistik natijalar o‘tkazilgani haqida da’vo qilinmaydi. Keltirilgan xulosalar ilmiy manbalar tahlili va qiyosiy umumlashtirishga asoslanadi.

NATIJALAR

Tadqiqotning nazariy tahlili oliy ta’limda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash bilim, ko‘nikma, qadriyat va shaxsiy sifatlarni kompleks rivojlantirishni talab etishini ko‘rsatdi. Boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirish nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan birga, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini ham qamrab olishi lozim.

O‘zbekiston oliy ta’limi sharoitida kasbiy bilimlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy mas’uliyat va jamoaviy hamkorlikka alohida e’tibor qaratish muhimdir. O‘quv loyihalari, talabalar kengashlari, ilmiy to‘garaklar va tashkiliy tadbirlarda ishtirok etish orqali talabalar rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash, vaqtni boshqarish va natijalarni baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishlari mumkin.

Xorijiy tajriba tahlili loyiha asosida o‘qitish va keys-stadi metodlarining boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Ushbu

metodlar talabalarga muammolarni tahlil qilish, muqobil yechimlarni taqqoslash, jamoada ishlash va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shuningdek, mentorlik va murabbiylik kasbiy tajribani o‘zlashtirish hamda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar, jumladan, elektron ta’lim platformalari va loyiha boshqaruvi vositalari topshiriqlarni rejalashtirish, muddatlarni kuzatish va jamoaviy faoliyatni muvofiqlashtirishda samarali qo‘llanilishi mumkin.

Nazariy tahlil asosida talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashning quyidagi pedagogik shart-sharoitlari belgilandi:

boshqaruv kompetensiyalarini ta’lim dasturlariga integratsiya qilish;

nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar va loyihalar bilan mustahkamlash;

jamoaviy hamkorlik va mustaqil qaror qabul qilishni rag‘batlantirish;

mentorlik hamda amaliyotchi mutaxassislar bilan hamkorlikni rivojlantirish;

talabalar faoliyatini aniq mezonlar asosida baholash va muntazam fikr-mulohaza berish;

raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish.

Mazkur shart-sharoitlarni o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llash talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Biroq ularning samaradorligini aniqlash uchun empirik tadqiqotlar o‘tkazish zarur.

MUHOKAMA

Milliy va xorijiy tajriba tahlili talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashda mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, muammolarni hal etish va mas’uliyatni his qilish muhimligini ko‘rsatadi.

Milliy ta’lim amaliyotida ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas’uliyat va jamoaviy hamkorlikka alohida e’tibor qaratiladi. Xorijiy tajribada esa loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, tajribaviy ta’lim va mentorlik orqali talabalarning amaliy boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirishga urg‘u beriladi.

Ushbu yondashuvlarni milliy ta’lim jarayoniga moslashtirish talabalarning qaror qabul qilish, vazifalarni taqsimlash va faoliyat natijalarini tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishi mumkin. Bunda ta’lim dasturlari, pedagoglarning tayyorgarligi, moddiy-texnik imkoniyatlar va talabalar ehtiyojlarini hisobga olish zarur.

Boshqaruv kompetensiyalarini baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda rejalashtirish, muloqot, jamoaviy ish va muammolarni hal etish qobiliyatlari ham inobatga olinishi lozim. Oliy ta’lim muassasalari va amaliyotchi mutaxassislar hamkorligi, mentorlik dasturlari hamda amaliy loyihalar bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydi.

Umuman, milliy va xorijiy tajribani uyg‘unlashtirish boshqaruvga tayyorlash mazmuni va metodlarini takomillashtirish imkonini beradi. Biroq qo‘llaniladigan usullarning samaradorligi empirik tadqiqotlar orqali tasdiqlanishi kerak.

XULOSA

Oliy ta’limda talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlash zamonaviy mutaxassislarning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim yo‘nalishidir. Boshqaruv faoliyati rejalashtirish, tashkil etish, jamoani muvofiqlashtirish, qaror qabul qilish va natijalarni baholash kabi o‘zaro bog‘liq jarayonlarni qamrab oladi. Shu sababli talabalarni ushbu faoliyatga tayyorlashda nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Tadqiqotning nazariy tahlili milliy ta’lim tajribasidagi ma’naviy-axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas’uliyat va jamoaviy hamkorlikka e’tibor hamda xorijiy tajribadagi loyiha asosida o‘qitish, vaziyatli tahlil, mentorlik va amaliy topshiriqlardan foydalanish bir-birini to‘ldirishi mumkinligini ko‘rsatdi.

Talabalarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ta’lim dasturlarida kutiladigan natijalarni aniq belgilash, amaliy va jamoaviy loyihalar ulushini oshirish, mustaqil qaror qabul qilishga yo‘naltirilgan vaziyatlarni yaratish, mentorlikni rivojlantirish va baholash mezonlarini takomillashtirish tavsiya etiladi. Raqamli vositalardan foydalanish esa ushbu jarayonlarni tashkil etish va kuzatish samaradorligini oshirishga yordam berishi mumkin.

Xorijiy tajribani o‘zlashtirishda uning mazmunini milliy ta’lim sharoitiga moslashtirish, talabalar ehtiyojlarini hisobga olish va natijalarni muntazam tahlil qilish muhimdir. Taklif etilgan yondashuvlarning amaliy samaradorligini aniqlash maqsadida kelgusida turli oliy ta’lim muassasalarida empirik tadqiqotlar o‘tkazish, boshqaruv kompetensiyalarining shakllanish darajasini baholash va pedagogik metodlar natijalarini qiyoslash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-sonli “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. Fayol H. General and Industrial Management. — London: Pitman, 1949.
4. Drucker P. F. The Practice of Management. — New York: Harper & Brothers, 1954.
5. Mintzberg H. The Nature of Managerial Work. — New York: Harper & Row, 1973.
6. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
7. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice. — 9th ed. — Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021.
8. OECD. The Future of Education and Skills 2030. — Paris: OECD, 2018.
9. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. — Paris: UNESCO, 2016.